

ISKOLAI ERŐSZAK: AZ ÁLDOZAT-, TÁMADÓ- ÉS PROVOKATÍVÁLDOZAT-MAGATARTÁSMINTA CSALÁDSZOCIALIZÁCIÓS HÁTTÉRTÉNYEZŐI

**FIGULA ERIKA – MARGITICS FERENC* –
PAUWLIK ZSUZSA – SZATMÁRI ÁGNES**

Nyíregyházi Főiskola, Pszichológia Tanszék, Nyíregyháza

(Beérkezett: 2010. augusztus 30.; elfogadva: 2011. január 10.)

Jelen tanulmány célja, hogy feltárja az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló egyes magatartásminták közül az áldozat-, támadó- és provokatíváldozat-magatartásmintáknak az egyes szülői, nevelési hatások mintázatával jellemezhető családtípusokkal való kapcsolatát. A szülői nevelési hatásokat komplexitásukban igyekeztünk megragadni: egyszerre vizsgálva a családi légkört, a szülői nevelői attitűdöket, a szülői nevelési stílust, a szülői nevelési célokat és a szülői bánásmódot.

A vizsgálatban 647 általános- és középiskolai tanuló (301 lány, 346 fiú) vett részt. Az iskolai erőszak során előforduló magatartásminták azonosítására az Iskolai Erőszak Kérdőívet, a szülői nevelői hatások vizsgálatára pedig a Családi Szocializációs Kérdőívet és a Szülői Bánásmód Kérdőívet használtuk.

Kutatásunk eredményei azt mutatják, hogy a szülői nevelői hatások négy alapvető mintába rendeződtek: a szabályorientált, a konfliktusos, a túlvédő és a korlátozó szülői bánásmóddal jellemezhető családtípusba. A szabályorientált családi minta jellemzője az erősen szabályorientált családi légkör, melyben a szülők konformitást követelnek meg a gyerektől, mely a szülők büntető nevelési stílusával és következetes nevelői attitűdjével társul. A konfliktusos családi klíma konfliktusos családi légkört jelez, amelyet a szülők manipulatív és inkonzisztens nevelői attitűdje, valamint a szülői gondoskodás és szeretet hiánya jellemez. A korlátozó szülői bánásmódot hangsúlyozó családban a szülők túlzottan korlátozóak, amelyhez ebben a családban a szülői támogatás és önállóságra nevelés hiánya társul. A túlvédő szülői bánásmóddal jellemezhető családi mintában mind az anya, mind az apa túlvédő.

Az iskolai erőszak során előforduló magatartásmintákkal legszorosabb kapcsolatban a konfliktusos családi klímával jellemezhető családtípus állt. Az erre a családtípusra jellemző szülői nevelési hatások – nemi hovatartozástól függetlenül – mind az áldozat-, mind a

* Levelező szerző: dr. Margitics Ferenc, 4400 Nyíregyháza, Déri Miksa u. 23.
E-mail: margif@zeus.nyf.hu

provokatíváldozat-magatartásminta megjelenésére hajlamosító tényezőként hatnak. A fiúk esetében a támadó magatartásminta háttérben is ki tudtuk mutatni ezt a családtípust. Szintén szoros kapcsolatot találtunk a túlvédő szülői bánásmóddal jellemezhető családtípus és az iskolai erőszak során fellépő magatartásminták között. Az ebben a családtípusban megfigyelhető anyai és apai túlvédés – nemi hovatartozástól függetlenül – mind a támadó-, mind a provokatíváldozat- (fiúk esetében még az áldozat-) magatartásminta megjelenésére predisponálhatja az ilyen családtípusban felnövő gyermeket. Kevésbé szoros kapcsolatot tudtunk kimutatni a szabályorientált családtípus és az iskolai erőszak során fellépő magatartásminták között. Az erre a családtípusra jellemző nevelési hatások – nemi hovatartozástól függetlenül – a provokatív áldozattá válásra, a fiúk esetében pedig áldozattá válásra hajlamosító tényezőként jelennek meg. A korlátozó szülői bánásmód és az iskolai erőszak során előforduló magatartásminták között csak egy területen tudtunk kapcsolatot kimutatni. Az ilyen családtípusban felnövő fiúk hajlamosak áldozattá válni az iskolai erőszak során.

Kulcsszavak: iskolai erőszak, áldozat, támadó, provokatív áldozat, családi légkör, nevelési attitűdök, nevelési stílus, nevelési célok, szülői bánásmód

1. BEVEZETÉS

1.1. Az iskolai erőszak fogalma

A gyerekek és a serdülők között előforduló iskolai erőszak (school bullying) jelenségével lassan 30 éve foglalkoznak a kutatók. Espelage és Swearer (2003) szerint a legnagyobb kihívást az iskolai erőszak kutatásában az jelenti, hogy megegyezés szülessen a bullying¹ (erőszakoskodás, zaklatás) általánosan elfogadott definíciójára. Az iskolai erőszak meghatározására ugyanis számos definíció létezik a szakirodalomban:

- Az egyén erőszak áldozata (being bullied), amikor ismétlődően és folyamatosan negatív cselekedeteknek van kitéve egy vagy több tanuló részéről (Olweus, 1993).
- A tanulót erőszak éri (being bullied), vagy belekötnek, amikor egy másik tanuló durva és kellemetlen dologgal illeti. Erőszaknak (bullying) tekinthető, ha egy tanuló megüti, belerúg, megfenyegeti, bezárja a terembe, trágár üzeneteket küld egy másik számára, vagy soha többet nem beszél vele. A bullying központi eleme az erővel történő szisztematikus visszaélés (Smith és Sharp, 1994).

¹ „A szó szótári jelentése: erőszakos, erőszakoskodás, terrorizálás, de a magyarban árnyaltabb és használhatóbb lenne a zaklatás, szekálás, szekírozás, pizskálás, erőszakoskodás kifejezés is” (Péley és Révész, 2007, 6. o.).

- A bullying régóta fennálló fizikai vagy szellemi erőszak (violence), melyet egy egyén vagy egy csoport követ el egy olyan másikkal szemben, aki nem képes megvédeni önmagát a fennálló körülmények között (Roland, 1989).

A zaklatás (bullying) három döntő kritériumában megegyezés van a szerzők között; ezek: az ismétlődés, az ártalom (sérelem) és az egyenlőtlen erőviszonyok (Révész, 2007). A bullyingot tehát ismétlődő viselkedésként határozza meg a szakirodalom (magában foglalva az agressziókat mind a szóbeli, mind a fizikai megnyilvánulásait), ami folyamatosan megjelenik az egyenlőtlen erőfölénnyel és hatalommal jellemezhető kapcsolatokban. Ebben a helyzetben nehéz megvédenie magát a bántalmazott egyénnek (Olweus, 1994).

A terület szakértői között általánosan elfogadott Dodge (1991) agresszió-típustana, mely tartalmazza a proaktív és reaktív agresszió kategóriáit. A proaktív vagy instrumentális agresszió azt a viselkedést jelenti, amely az áldozat felé irányul, hogy megszerezze tőle a kívánt eredményt (tulajdon, hatalom vagy társas előny). Ezzel szemben, a reaktív agresszió olyan korábbi esemény miatt jön létre, amely az elkövetőben haragot vagy frusztrációt váltott ki. Emiatt az elkövető egy áldozatot keres, akin levezetheti a feszültségét. Az erőszakos viselkedés nagy többsége proaktív agresszióknak tekinthető, mert a támadó gyakran keresi a könnyen provokálható célpontot és ezt időről időre újra megteszi.

Olweus (1993) megkülönbözteti továbbá a direkt agressziót az indirekt agressziótól, Crick (1995) pedig a nyílt agressziót a rejtett agressziótól. A direkt (nyílt) agresszió – mely szemtől szembeni összeütközést jelent – magában foglalja a fizikai harcot (úgy mint: taszigálás, lökdösés, rúgás) és a verbális fenyegető magatartást (úgy mint: gúnyolódás, kötekedés). Ellenben az indirekt (rejtett vagy kapcsolati) agresszió harmadik fél bevonását jelenti, amely révén a szóbeli agresszió pletykák, csúfolódások terjesztésében nyilvánul meg. A kapcsolati agresszió az áldozat meglévő jó emberi kapcsolatait tönkretenni szándékozó agressziótípust jelenti. Más megközelítésben a kapcsolati agresszió során a kapcsolatokat ártó szándékkal használják. Például egy kapcsolati agresszióval jellemezhető fiatal a társas tevékenységekből való kirekesztéssel fenyegetheti meg a barátját, ha az nem ért egyet vele. A tanulók pletykákat terjeszthetnek a közeli társukról a megtorlás jeléül, ha a célpont nem ért egyet a többséggel. Jelenleg az indirekt agressziót elsősorban verbális típusnak tartják, noha előfordulhat, hogy egyes diákok baráti kapcsolataikat fizikai erőszakkal vagy azzal való fenyegetéssel teszik tönkre (Crick és Grotpeter, 1996).

Berger a bullying több típusát megkülönbözteti meg (Révész, 2007): (1) fizi-

kai erőszak (ütés, rúgás, verés); (2) verbális erőszak (csúfolás, kigúnyolás, lekicsinylés); (3) kapcsolati vagy más néven szociális erőszak, mely rontja az elkövető és az áldozat társas kapcsolatát (az osztálytárs ignorálása, kirekesztés a közös játékból, kipletykálás stb.). A legfrissebb kutatások felfedezték a „cyberbullying” jelenségét, amely a telefonon és interneten keresztül történő zaklatást jelenti (Smith és mtsai, 2008).

Összefoglalva, a különbözőségek ellenére a legtöbb megközelítés tartalmazza azt az elképzelést, hogy az iskolai erőszak magában foglalja mind a fizikai, mind a pszichés agressziót. Ez rendszeresen visszatérő, folyamatos viselkedési sorozatnak tekinthető, amit egy egyén vagy egyének csoportja szít, a hatalom, presztízs vagy különböző dolgok megszerzéséért (Espelage és Swearer, 2003).

1.2. Az iskolai erőszak prevalenciája

A bullying előfordulási gyakorisági aránya nagymértékű változatosságot mutat (Monks és mtsai, 2009) annak függvényében, hogy mit tartanak a kutatók befolyásoló tényezőknél; mely időszakra vonatkozik a mérés (pl. múlt hónapban, az előző félévben, bármikor az iskolai években); mi az a gyakoriság, amit az erőszakosság esetében kritériumnak tartanak (pl. egyszer/kétszer az időszakban, egyszer egy hónapban, egyszer egy héten vagy gyakrabban); mely definíciót használják (pl. indirekt vagy direkt típusokat).

A kutatási eredmények azt mutatják (Smith és mtsai, 1999), hogy a bullying áldozatai kisebbségben vannak (körülbelül a gyerekek 5–20%-a), és a zaklatók (akik bántalmazzák a többieket) általában még kevesebben vannak (2–20% körül). Némely tanuló zaklató és áldozat is egyben (támadó/áldozat); az ő megjelenési gyakoriságuk még az iskolai erőszakkal kapcsolatos, fent említett általános bizonytalanságon túl is nagymértékben változik az alkalmazott módszertan és a kritériumok szerint (Wolke és mtsai, 2000). Figula (2004) hazai vizsgálata szerint iskolai szituációban az áldozatok aránya 26,1%, a támadóké 12,9%, az agresszív áldozatoké 26,5%.

Az agressziót gyakran a gyermekkor és a serdülőkor stabil vonásaként írják le. Más kutatások azt mutatják, hogy a bullyingnak eltérő a folyamata (Farrington, 1991; Goldstein, 1994; Loeber és Stouthamer-Loeber, 1998). Valójában a bullying növekedése és a csúcsa a korai serdülőkorra tehető, a középiskolai évek folyamán pedig csökkenő tendenciát mutat (Nansel és mtsai, 2001; Pellegrini és Bartini, 2001). Az életkorral a fizikai agresszióról az indirekt és burkolt agresszió felé mozdul el a bullying előfordulási tendenciája. A fiúk nagyobb számban találhatók a bántalmazók kategóriájában, míg az áldozatok között a nemek egyensúlya figyelhető meg. A

fiúkra a fizikai bántalmazás, a lányokra a burkolt és indirekt zaklatás a jellemzőbb (Olweus, 1993; Smith és mtsai, 1999).

A bullying-kutatók szerint kapcsolat van a családi környezet és az erőszakos viselkedés között. Valószínű, hogy azokra a gyerekekre, akik hasznosnak találják az erőszakos viselkedést, jellemző, hogy a családjukban gyakran van jelen konfliktus, részt vesznek az otthoni erőszakban és agresszív viselkedésben, és úgy érzik, az agresszióknak funkcionális értéke van a célok elérésében. Bizonyára ezeket a viselkedéseket otthon tanulják és valószínű, hogy az otthon tanultakat gyakorolják az iskolai körülmények között is (Espelage és Swearer, 2003). A családnak a bullying kialakulásában betöltött szerepét több kutatás is vizsgálta. A kutatások szoros kapcsolatokat találtak a fiatalok általános agresszív viselkedése és a családi összetartás hiánya (Gorman-Smith és mtsai, 1996), az elégtelen szülői felügyelet (Farrington, 1991), a családi erőszak (Thornberry, 1994), az ellenséges, büntető magatartás (Loeber és Dishion, 1983) és a szegényes problémamegoldó képességek (Tolan és mtsai, 1986) között. Továbbá a családi konfliktusok és a szülői problémák jelenléte szintén szoros kapcsolatot mutat a gyermekek fiatalkori agressziójával (Henggeler és mtsai, 1998).

Több kutatás összefüggést tárt fel a szülői nevelési stílus, a családi környezet és az iskolai erőszak között. Például Olweus (1980, 1993) skandináv fiatalokkal végzett kutatása alapján azt a következtetést vonta le, hogy az erőszakos fiúk családjait gyakran jellemzi a melegség hiánya, a fizikai bántalmazás alkalmazása a családban és az iskolán kívüli tevékenység ellenőrzésének a képtelensége. Bowers és munkatársai (1994) kutatásában a fenti eredmények kiegészültek azzal, hogy a zaklatók családtagjainak magas az igényük a hatalomra. Az áldozatok családjairól pedig az derült ki, hogy nagyon összetartó, sőt összetapadó, és valószínűleg az anya túlvédő (Berdondini és Smith, 1996). A provokatív áldozat családi háttérét vizsgáló kutatások feltárták, hogy a durva, elutasító szülői magatartás igen gyakori a provokatív áldozatok családjában, a szülők gyakran képtelenek indulataik korlátozására. A provokatív áldozattá váló fiúknak az anyjukkal való kapcsolata gyakran szoros, az apjukkal viszont távolságtartó. A provokatív áldozattá váló lányok anyja inkább ellenséges, mint túlvédő (Révész, 2007).

1.3. Kutatási célkitűzés

A fent bemutatott kutatási eredmények sajnálatos módon csak a szülői nevelési hatások egyes részterületeit vizsgálták, nem adnak átfogó képet arról, hogy milyen szülői nevelési minták (nevelési attitűdök, nevelési stílus, nevelési célok, szülői bánásmód) állhatnak az iskolai erőszak során

előforduló egyes magatartásminták (áldozat, támadó, provokatív áldozat) háttérében. Következésképpen szükség van arra, hogy feltárjuk, hogy a gyermek által az évek során megélt szülői nevelő hatások egyes mintái milyen magatartásforma megjelenésére predisponálják őt az iskolai konfliktushelyzetekben. Jelen kutatás célja tehát az volt, hogy feltárja az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló egyes magatartásmintáknak (áldozat, támadó és provokatív áldozat) az egyes szülői nevelési dimenziók *összetett mintázatával* való kapcsolatát. A szülői nevelési dimenziókat komplexitásukban igyekeztünk megragadni: egyszerre vizsgálva a családi légkörnek, a szülői nevelői attitűdöknek, a szülői nevelési stílusnak, a szülői nevelési céloknak és a szülői bánásmódnak az áldozat-, támadó- és provokatív-áldozat-magatartásmintákkal való kapcsolatát.

2. MÓDSZEREK

2.1. A vizsgálati minta jellemzői

A vizsgálatban 647 fő, 301 lány (46,5%), 346 fiú (53,5%) általános és középiskolai tanuló vett részt. A vizsgálati minta iskolatípus szerinti megoszlása a következőképpen alakult:

- Általános iskola, felső tagozat: 293 fő, 140 lány (47,8%), 153 fiú (52,2%).
- Középiskola: 354 fő, 161 lány (46,7%), 193 fiú (43,3%).

A vizsgálati minta életkori átlagai és szórásai a következőképpen alakultak:

- Általános iskola, felső tagozat: átlag = 13,2 év; szórás = 0,75 év.
- Középiskola: átlag = 16,7 év; szórás = 1,46 év.

2.2. A kutatás során használt mérőeszközök

2.2.1. A családi szocializációs hatások vizsgálata

A Goch-féle Családi Szocializációs Kérdőív (Familiale Sozialisation Fragebogen, Goch, 1998) magyar változatát Sallay és Dabert (2002), valamint Sallay és Krotos (2004) sikeresen alkalmazták kutatásaik során. A kérdőív a családi szocializáció, a szülői nevelés következő dimenzióit írja le:

Családi légkör típusa:

- Szabályorientált családi légkör (4 tétel, Cronbach-alfa: 0,823): a családban szigorú szabályok uralkodnak, melyeket szigorúan be kell tartani, a kötelességek pontosan el vannak osztva, mindenki tisztában van azzal, hogy mit kell tennie.

- Konfliktusorientált családi légkör (5 tétel, Cronbach-alfa: 0,845): gyakran fordulnak elő nézeteltérések, sok a veszekedés, össze-vissza történnek a dolgok, semmi sincs megtervezve, egy külső nyomásnak kell jelen lennie, hogy a család összetartsen.

Nevelési attitűdök:

- Manipulatív nevelési attitűd (6 tétel, Cronbach-alfa: 0,834): a szülők érzelmileg manipulálják a gyermeket.
- Inkonzisztens nevelési attitűd (4 tétel, Cronbach-alfa: 0,785): a szülők viselkedése kiszámíthatatlan, a szabályoknak a gyermekkel való betartatása hangulatfüggő.
- Következetes nevelési attitűd (4 tétel, Cronbach-alfa: 0,798): a szülők következetesek a szabályok betartatásában a gyermekkel.

Nevelési stílusok:

- Támogató nevelési stílus (6 tétel, Cronbach-alfa: 0,812): a szülők meghallgatják a gyermek véleményét, elmagyarázzák nekik a dolgok helyes menetét.
- Büntető nevelési stílus (4 tétel, Cronbach-alfa: 0,835): a szülők szigorúak, nem tűrik az ellentmondást.

Nevelési célok:

- Önállóságra nevelés – autonómia mint nevelési cél (6 tétel, Cronbach-alfa: 0,767): a szülők önállóságra, önálló döntéshozatalra biztatják a gyermeket.
- Konformitásra nevelés – konformitás mint nevelési cél (6 tétel, Cronbach-alfa: 0,786): a szabályok szó nélküli betartása, a szülői akarat elfogadása jelent értéket a szülő számára.

A Szülői Bánásmód Kérdőív (Parental Bonding Instrument, Parker és mtsai, 1979) magyar változata (Tóth és Gervai, 1999). A kérdőívnek klasszikusan két skálája (gondoskodás és korlátozás) van, azonban a magyar változatban Tóth és Gervai (1999) három fő skálát különített el, amelyek mind az anyára, mind az apára vonatkoznak: (1) Gondoskodás (szeretet és törődés, 12 tétel, Cronbach-alfa: 0,823); (2) Túlvédés (7 tétel, Cronbach-alfa: 0,842); (3) Korlátozás (6 tétel, Cronbach-alfa: 0,816). A Szülői Bánásmód Kérdőívvel kapcsolatos tanulmányok szignifikáns összefüggést mutattak ki a vizsgálati személyek beszámolóit és a szülői bánásmóddal kapcsolatos független beszámolók között (Parker, 1981).

2.2.2. Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták vizsgálata

Iskolai erőszak kérdőív (Vassné Figula és mtsai, 2008).

A kérdőívvel a következő, az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásmintákat tudtuk azonosítani:

- Áldozat (33 tétel, Cronbach-alfa: 0,847).
- Csatlakozó beavatkozás a támadóhoz (3 tétel, Cronbach-alfa: 0,784).
- Segítő beavatkozás (8 tétel, Cronbach-alfa: 0,753).
- Szemlélő (9 tétel, Cronbach-alfa: 0,768).
- Támadó (17 tétel, Cronbach-alfa: 0,843).

Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták a csatlakozó beavatkozás magatartásforma kivételével több összetevőből állnak. Ezek a következők:

Áldozat magatartásforma:

- Kognitív (a bántás tudatos észlelése, feldolgozása) (15 tétel, Cronbach-alfa: 0,877).
- Affektív (a bántás érzelmi hatása) (12 tétel, Cronbach-alfa: 0,864).
- Testi reakció (a bántásra adott testi reakció) (3 tétel, Cronbach-alfa: 0,758).
- Társas támasz hiánya (el nem fogadottság az osztályközösségben) (3 tétel, Cronbach-alfa: 0,814).

Segítő beavatkozás magatartásforma:

- Békítő beavatkozás (3 tétel, Cronbach-alfa: 0,748).
- Segítségkérő beavatkozás (segítség kérése a felnőttektől) (2 tétel, Cronbach-alfa: 0,778).
- Affektív (belső feszültség a látott erőszak hatására) (3 tétel, Cronbach-alfa: 0,749).

Szemlélő magatartásforma:

- Távolságtartás (6 tétel, Cronbach-alfa: 0,758).
- Félelem (3 tétel, Cronbach-alfa: 0,743).

Támadó magatartásforma:

- Fizikai agresszió (4 tétel, Cronbach-alfa: 0,845).
- Verbális agresszió (5 tétel, Cronbach-alfa: 0,849).
- Kirekesztés (5 tétel, Cronbach-alfa: 0,754).
- A támadásból származó előny (3 tétel, Cronbach-alfa: 0,768).

2.2.3. A vizsgálati csoportok kialakítása

A vizsgálati csoportok kialakításánál az Iskolai Erőszak Kérdőív áldozat- és támadó-magatartásmintákat vizsgáló skáláin elért eredményeket vettük figyelembe, ezen belül egyrészt az adott skálán elért átlagokat, másrészt azt, hogy a minta melyik kvartilisébe kerültek a vizsgálati személyek (1. táblázat).

Az iskolai erőszak során áldozattá váló tanulók csoportjába kerültek azok, akik az Áldozat-skálán elért eredményeik alapján a minta negyedik kvartilisébe estek, valamint a Támadó-skálán átlagos vagy annál alacsonyabb értéket értek el: 97 fő (15%), 63 lány (20,3%), 34 fiú (9,8%). Az áldo-

1. táblázat. Az Iskolai Erőszak Kérdőív áldozat- és támadó-magatartásmintákat vizsgáló skáláin elért eredmények átlagai és kvartilisei

Iskolai Erőszak Kérdőív skálái	Átlag	Szórás	Kvartilis	
			első	negyedik
Áldozat	9,6	11	2	13
Támadó	7,5	7,1	2	11

zattá nem váló tanulók csoportjába kerültek azok, akik az Áldozat-skálán elért eredményeik alapján a minta első kvartilisébe estek, valamint a Támadó-skálán átlagos vagy annál alacsonyabb értéket értek el: 182 fő (28,1%), 74 lány (24,5%), 107 fiú (29,3%).

Az iskolai erőszak során támadóvá váló tanulók csoportjába kerültek azok, akik a Támadó-skálán elért eredményeik alapján a minta negyedik kvartilisébe estek, valamint az Áldozat-skálán átlagos vagy annál alacsonyabb értéket értek el: 94 fő (14,5%), 25 lány (8,3%), 69 fiú, (19,9%). A támadóvá nem váló tanulók csoportjába kerültek azok, akik a Támadó-skálán elért eredményeik alapján a minta első kvartilisébe estek, valamint az Áldozat-skálán átlagos vagy annál alacsonyabb értéket értek el: 177 fő (27,3%), 93 lány (30,8%), 84 fiú (24,2%).

A provokatív áldozattá váló tanulók csoportjába kerültek azok, akik a Támadó- és az Áldozat-skálákon elért eredményeik alapján mindkét skálán a minta negyedik kvartilisébe estek: 73 fő (11,2%), 30 lány (10%), 43 fiú (12,4%). A provokatív áldozattá nem váló tanulók csoportjába kerültek azok, akik a Támadó- és az Áldozat-skálákon elért eredményeik alapján mindkét skálán a minta első kvartilisébe estek: 71 fő (10,9%), 35 lány (11,6%), 36 fiú (10,4%).

2.3. Statisztikai eljárások

Másodrendű faktoranalízis (varimax rotáció) segítségével vizsgáltuk meg a szülői nevelési dimenziók mintázódását, mögöttes struktúráját (a vizsgálat során – az általános gyakorlatnak megfelelően – csak a 0,4-nél nem kisebb faktorsúlyú rotált faktorokat vettük figyelembe). A vizsgálati csoportok összehasonlító statisztikai vizsgálatát kétmintás t-próbával végeztük el. Az iskolai erőszak során előforduló áldozat-, támadó- és provokatív-áldozat-magatartásminták és a szülői nevelői hatások közötti kapcsolatot lépésenkénti (stepwise) lineárisregresszió-elemzéssel tártuk fel (függő változók az iskolai erőszak során előforduló egyes vizsgált magatartásminták, prediktorok pedig a szülői nevelői hatások).

3. EREDMÉNYEK

3.1. A szülői nevelési dimenziók strukturálódása

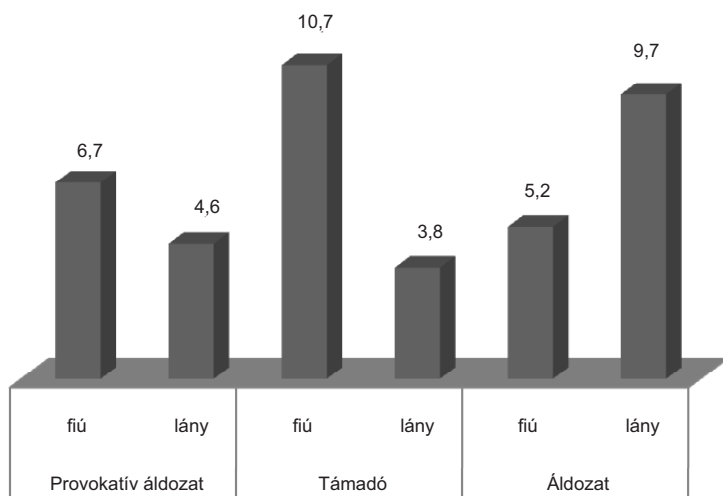
A szülői nevelési dimenziókra elvégzett másodrendű faktoranalízis eredményeit a 2. táblázat mutatja be. Az elemzés négy faktorba rendezte a szülői nevelési dimenziókat, melyek együtt a variancia 64,9%-át magyarázták. Az első faktor, mely a variancia 25,2%-át magyarázza, a szabályorientált családi légkört fedi le, melyet a konformitás mint szülői nevelési cél jellemez, mely a szülők büntető nevelési stílusával és következetes nevelői attitűdjével társul. A második faktor, mely a variancia 21,4%-át magyarázza, a konfliktusos családi klímát írja le, amelyet a konfliktusos családi légkör, a szülők manipulatív és inkonzisztens nevelői attitűdje, valamint a szülői gondoskodás és szeretet hiánya jellemez (érzelmi elutasítás, zavart kommunikáció, a gyermeki szükségletek meg nem értése, a gyengédség hiánya). A harmadik faktor, mely a variancia 10,6%-át magyarázza, a korlátozó szülői bánásmódot mutatja be, mely a szülői támogatás és önállóságra nevelés hiányával társul. A negyedik faktor, mely a variancia 7,7%-át magyarázza, a szülői túlvédő bánásmódot írja le.

2. táblázat. Másodrendű faktoranalízis a szülői nevelés dimenzióira vonatkozóan

Szülői nevelési dimenziók	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
Szabályorientált családi légkör	0,641			
Konfliktusorientált családi légkör		0,730		
Manipulatív szülői nevelői attitűd		0,670		
Inkonzisztens szülői nevelői attitűd		0,758		
Következetes szülői nevelői attitűd	0,662			
Büntető szülői nevelési stílus	0,772			
Támogató szülői nevelési stílus			-0,469	
Konformitás mint nevelési cél	0,759			
Önállóság mint nevelési cél			-0,619	
Anyai gondoskodás-szeretet		-0,595		
Apai gondoskodás-szeretet		-0,648		
Anyai túlvédés				0,854
Apai túlvédés				0,878
Anyai korlátozás			0,898	
Apai korlátozás			0,895	

3.2. Az áldozat-, támadó- és provokatíváldozat-magatartásminta előfordulási aránya

Megvizsgáltuk, hogy az áldozat-, támadó- és provokatíváldozat-magatartásminta milyen arányban fordult elő a vizsgált populációban (1. ábra). Az adatokból kitűnik, hogy a lányok (63 fő) közel kétszer olyan gyakran válnak áldozatokká iskolai erőszak során, mint a fiúk (34 fő). Továbbá a fiúk (69 fő) majdnem háromszor gyakrabban lesznek támadók, mint a lányok (25 fő). Az eredmények arra is utalnak, hogy a fiúk között mintegy másfélszer nagyobb a provokatív áldozatok aránya, mint a lányok között (fiúk: 43 fő, lányok: 30 fő).

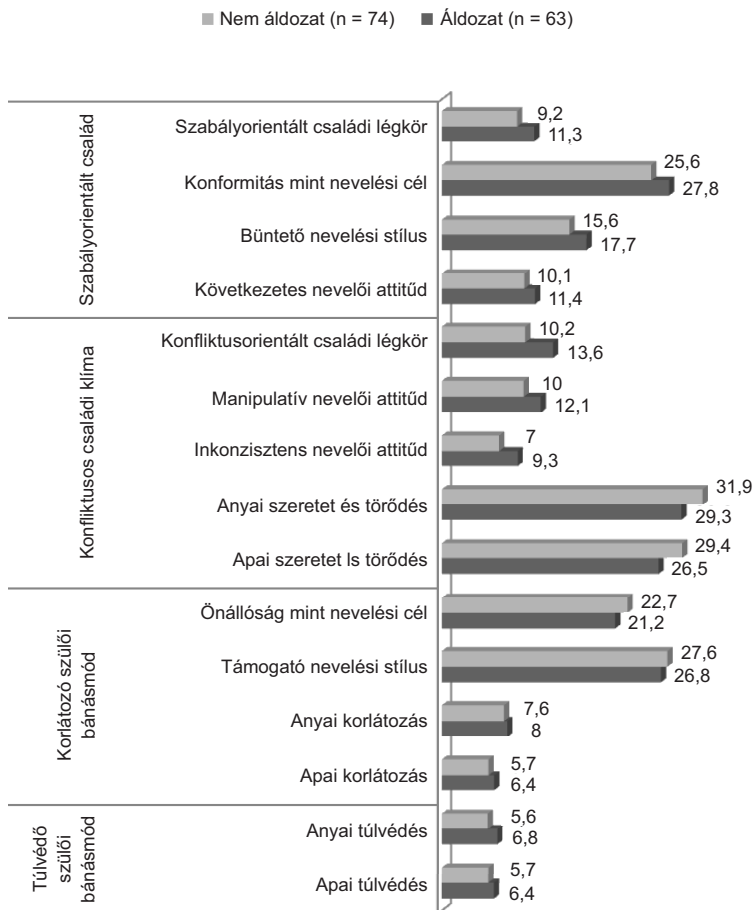

1. ábra. Az áldozat-, támadó- és provokatíváldozat-magatartásminta előfordulási aránya (%)

3.3. Különbségek a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókban (áldozat vs. nem áldozat, támadó vs. nem támadó, provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat)

Megvizsgáltuk, hogy az Iskolai Erőszak Kérdőívnek az iskolai erőszak során előforduló magatartásmintákat vizsgáló Támadó- és Áldozat-skáláján elért eredmények alapján létrehozott vizsgálati csoportok (áldozat vs. nem áldozat, támadó vs. nem támadó, provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat) között milyen különbségek mutatkoznak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókkal kapcsolatban.

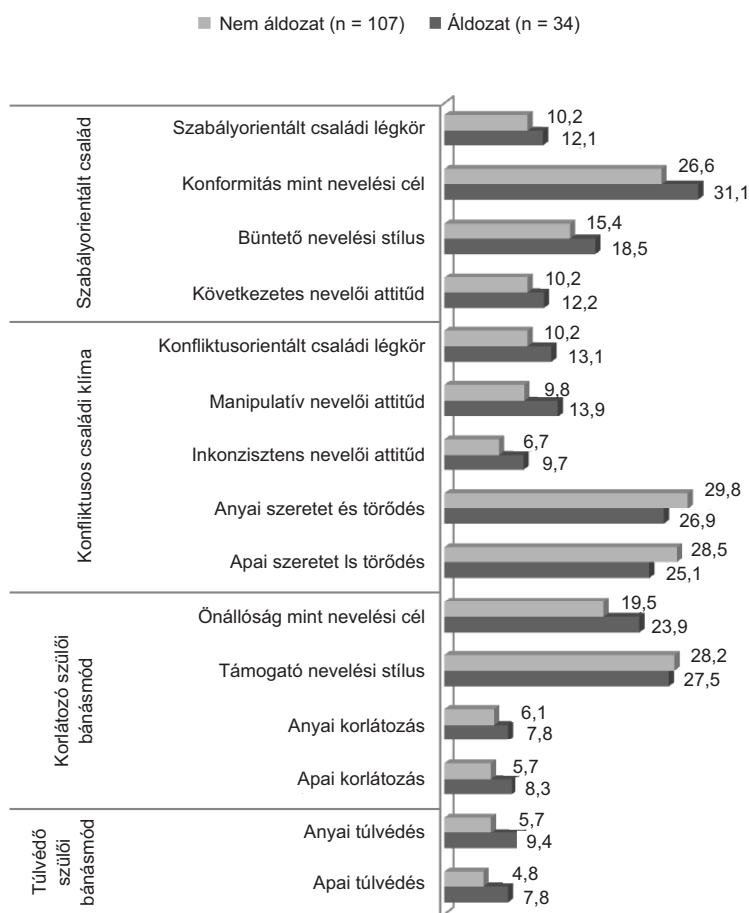
A 2. ábra az áldozat vs. nem áldozat vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt különbségeit mutatja be a lányok esetében. A lányoknál a szülői nevelés mögöttes dimenziói közül két dimenzióban találtunk szignifikáns eltérést az áldozatok és nem áldozatok között az összehasonlító statisztikai vizsgálat alapján. A legszembetűnőbb különbség a konfliktusos családi klíma területén mutatkozott a két csoport között. Az iskolai erőszak során áldozattá váló lányok családjuk légkörét konfliktusokkal terheltebbnek ($t = 4,436$; $p < 0,001$), szüleik nevelői attitűdjét manipulatívabbnak ($t = 3,563$; $p < 0,001$) és inkonzisztensebbnek ($t = 2,687$; $p = 0,008$), a szüleik bánásmódját mind az anya ($t = 3,066$; $p = 0,003$), mind az apa ($t = 3,017$; $p = 0,003$) tekintetében kevésbé gondoskodónak, törődőnek látták,

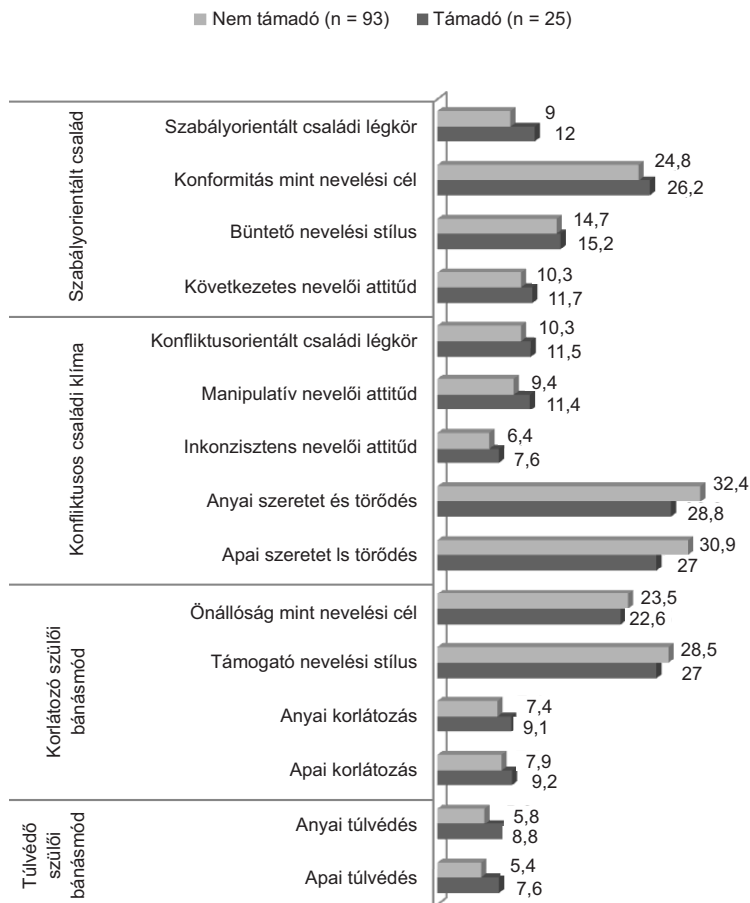
2. ábra. Az áldozat vs. nem áldozat vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagai (lányok)

mint az iskolai konfliktus során áldozattá nem váló lányok. A másik dimenzió, melynek kapcsán különbség mutatkozott a vizsgálati csoportok között, a szabályorientált család volt. Az iskolai erőszak során áldozattá váló lányok szabályorientáltabbnak ($t = 3,170$; $p = 0,002$) találták a családjuk légkörét, mint az áldozattá nem válók.

A 3. ábra az áldozat vs. nem áldozat vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagait mutatja be a fiúk esetében. A fiúknál a szülői nevelés mögöttes dimenziói közül minden dimenzióban találtunk szignifikáns eltérést az áldozatok és nem áldozatok között az összehasonlító statisztikai vizsgálat alapján. A konfliktusos családi klíma területén az iskolai erőszak során ál-

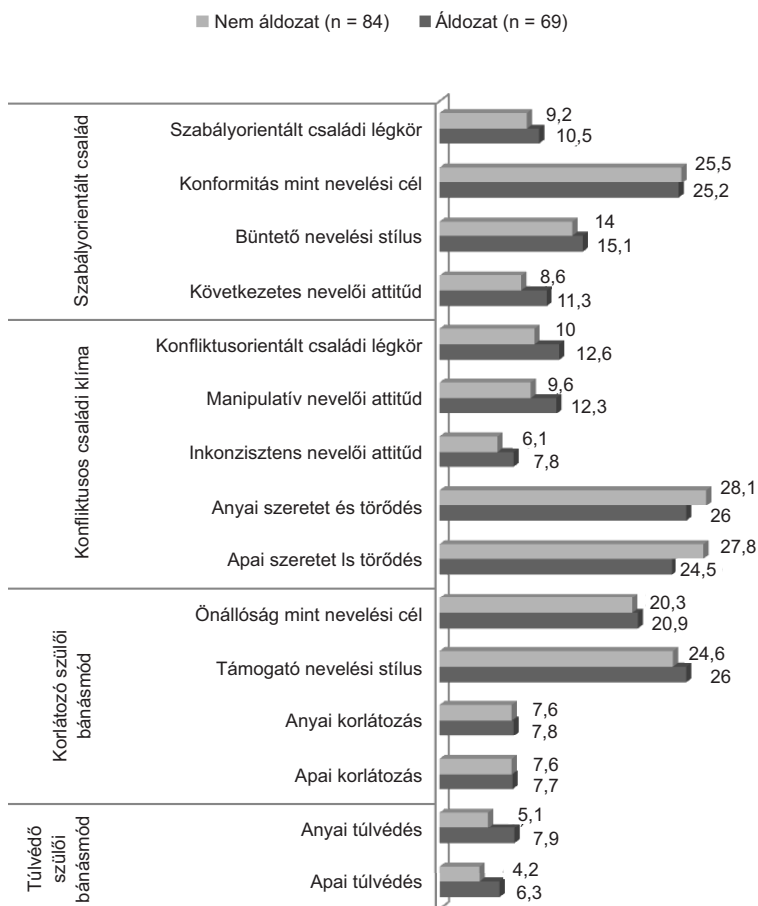

3. ábra. Az áldozat vs. nem áldozat vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagai (fiúk)

4. ábra. A támadó vs. nem támadó vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagai (lányok)

dozattá váló fiúk családjuk légkörét konfliktusokkal terheltebbnek ($t = 5,547$; $p < 0,001$), szüleik nevelői attitűdjét manipulatívabbnak ($t = 4,604$; $p < 0,001$) és inkonzisztensebbnek ($t = 5,048$; $p < 0,001$), a szüleik bánásmódját mind az anya ($t = 3,147$; $p = 0,002$), mind az apa ($t = 3,910$; $p < 0,001$) tekintetében kevésbé gondoskodónak, törődőnek látták, mint az iskolai konfliktus során áldozattá nem váló fiúk. A családi szabályorientáltság területén szintén különbség mutatkozott a vizsgálati csoportok között. Az iskolai erőszak során áldozattá váló fiúk családjuk légkörét szabályorientáltabbnak ($t = 2,636$; $p = 0,009$), szüleiket konformitásra nevelőbbnek ($t = 2,795$; $p = 0,006$), szigorúbbnak (büntető nevelési stílus: $t = 3,675$; $p < 0,001$) és következetesebbnek ($t = 3,725$; $p < 0,001$) találták, mint az áldozattá nem váló fiúk. Az

5. ábra. A támadó vs. nem támadó vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagai (fiúk)

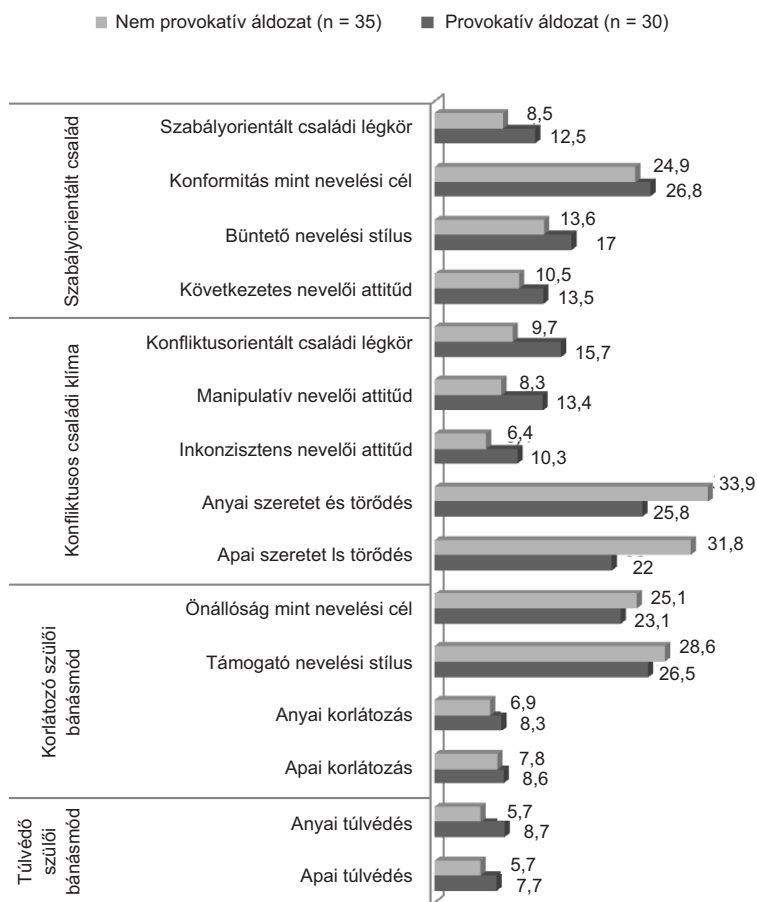
áldozattá váló fiúk továbbá szüleik bánásmódját túlvédőbbnek (anyai túlvédés: $t = 4,295$; $p < 0,001$; apai túlvédés: $t = 4,259$; $p < 0,001$), korlátozóbbnak (anyai korlátozás: $t = 2,182$; $p = 0,030$; apai korlátozás: $t = 3,502$; $p = 0,001$), valamint kevesebb önállóságot megengedőnek (önállóságra nevelés: $t = 3,103$; $p = 0,002$) látták, mint az áldozattá nem váló fiúk.

A 4. ábra a támadó vs. nem támadó vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagait mutatja be a lányok esetében. Az összehasonlító statisztikai vizsgálat alapján a lányoknál a szülői nevelés mögöttes dimenziói közül három dimenzió összetevőinél találtunk szignifikáns eltérést a támadók és nem támadók között. A szülői túlvédés dimenziójában csak az anyai túlvédés

területén mutatkozott különbség, mégpedig úgy, hogy az iskolai erőszak során támadóvá váló lányok anyjukat túlvédőbbnek ($t = 2,661$; $p = 0,009$) látták, mint a támadóvá nem válók. A támadóvá váló lányok családjukat szabályorientáltabbnak ($t = 3,026$; $p = 0,003$), szüleik bánásmódját mind az anya ($t = 2,774$; $p = 0,006$), mind az apa ($t = 2,574$; $p = 0,011$) tekintetében kevésbé gondoskodónak, törődőnek látták, mint az iskolai konfliktus során támadóvá nem váló lányok.

Az 5. ábra a *támadó vs. nem támadó* vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagait mutatja be a *fiúk esetében*. Az összehasonlító statisztikai vizsgálat alapján három dimenzió egyes összetevőinél találtunk szignifikáns eltérést a támadók és nem támadók között. Az iskolai erőszak során támadóvá váló fiúk szüleik bánásmódját túlvédőbbnek (anyai túlvédés: $t = 3,205$; $p = 0,002$; apai túlvédés: $t = 2,466$; $p = 0,015$) látták, mint a támadóvá nem váló fiúk. A konfliktusos családi klíma területén a támadóvá váló fiúk családjuk légkörét konfliktusokkal terheltebbnek ($t = 4,341$; $p < 0,001$), szüleik nevelői attitűdjét manipulatívabbnak ($t = 2,983$; $p = 0,003$) és inkonzisztensebbnek ($t = 2,484$; $p = 0,014$), az apa bánásmódját ($t = 2,715$; $p = 0,007$) kevésbé gondoskodónak, törődőnek látták, mint az iskolai konfliktus során támadóvá nem váló fiúk. A szabályorientált család nevelői hatásai közül csak a következetes szülői nevelői attitűdöt ($t = 3,162$; $p = 0,002$) találtuk jellemzőbbnek az iskolai erőszak során támadóvá váló fiúkra.

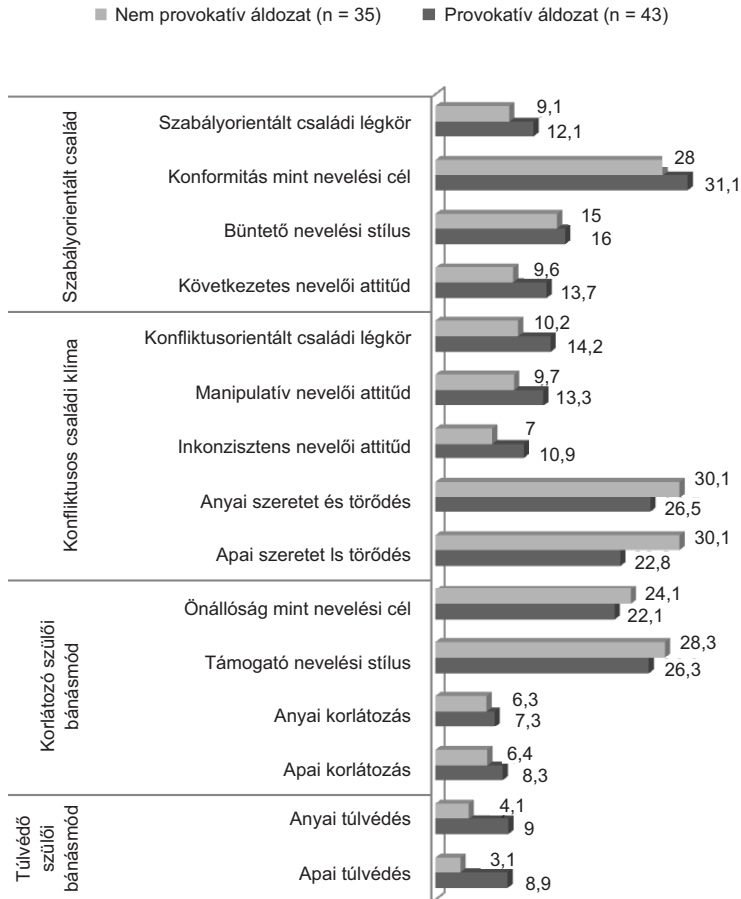
A 6. ábra a *provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat* vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagait mutatja be a *lányok esetében*. Az összehasonlító statisztikai vizsgálat alapján a szülői nevelés mögöttes tényezői közül csak egy dimenzió, a korlátozó szülői nevelés területén nem találtunk szignifikáns eltérést a provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat vizsgálati csoportok között. A legnagyobb különbség a konfliktusos családi klíma területén mutatkozott a két csoport között. Az iskolai erőszak során provokatív áldozattá váló lányok családjuk légkörét konfliktusokkal terheltebbnek ($t = 4,450$; $p < 0,001$), szüleik nevelői attitűdjét manipulatívabbnak ($t = 3,575$; $p = 0,001$) és inkonzisztensebbnek ($t = 3,416$; $p = 0,001$), a szüleik bánásmódját mind az anya ($t = 4,693$; $p = 0,000$), mind az apa ($t = 4,555$; $p < 0,001$) tekintetében kevésbé gondoskodónak, törődőnek látták, mint az iskolai konfliktus során provokatív áldozattá nem váló lányok. A másik dimenzió, mely mentén különbség mutatkozott a vizsgálati csoportok között, a szabályorientált család volt. Az iskolai erőszak során provokatív áldozattá váló lányok családjuk légkörét szabályorientáltabbnak ($t = 3,346$; $p = 0,001$), szüleiket szigorúbbnak (büntető nevelési stílus: $t = 2,215$; $p = 0,030$), valamint következetesebbnek ($t = 2,384$; $p = 0,020$) látták, mint a

6. ábra. A provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagai (lányok)

provokatív áldozattá nem válnak. Ezen túl, a provokatív áldozatként jellemezhető lányok túlvédőbbnek ($t = 2,654$; $p = 0,010$) látták anyjukat, mint a nem provokatív áldozatok.

A 7. ábra a provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagait mutatja be a fiúk esetében. Az összehasonlító statisztikai vizsgálat alapján a szülői nevelés mögöttes tényezői közül – a lányokhoz hasonlóan – csak egy dimenzió, a korlátozó szülői nevelés területén nem találtunk szignifikáns eltérést a provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat vizsgálati csoportok között. A legnagyobb különbség a túlvédő szülői bánásmód területén mutatkozott a két csoport között. Az

7. ábra. A provokatív áldozat vs. nem provokatív áldozat vizsgálati csoportoknak a szülői nevelés területén feltárt mögöttes dimenziókat jellemző egyes skálákon elért átlagai (fiúk)

iskolai erőszak során provokatív áldozattá váló fiúk szüleit túlvédőbbnek (anyai túlvédés: $t = 4,164$; $p < 0,001$; apai túlvédés: $t = 4,997$; $p < 0,001$) tartották, mint a provokatív áldozattá nem válók. Nagy különbség mutatkozott még a konfliktusos családi klíma területén is a két csoport között. A provokatív áldozattá váló fiúk családjuk légkörét konfliktusokkal terheltebbnek ($t = 4,344$; $p < 0,001$), szülei nevelői attitűdjét inkonzisztensebbnek ($t = 3,253$; $p = 0,002$) és manipulatívabbnak ($t = 2,797$; $p = 0,002$), a szülei bánásmódját mind az apa ($t = 4,125$; $p < 0,001$), mind az anya ($t = 2,255$; $p = 0,027$) tekintetében kevésbé gondoskodónak, törődőnek látták, mint az iskolai konfliktus során provokatív áldozattá nem váló fiúk. A szabály-

orientált család dimenzió két összetevőjénél tudtunk szignifikáns különbséget kimutatni a két csoport között. Az iskolai erőszak során provokatív áldozattá váló fiúk családjuk légkörét szabályorientáltabbnak ($t = 4,542$; $p < 0,001$), nevelői attitűdjét következetesebbnek ($t = 3,571$; $p = 0,001$) látták, mint a provokatív áldozattá nem válók.

3.4. Az iskolai erőszak során előforduló áldozat-, támadó- és provokatíváldozat-magatartásminták és a szülői nevelési dimenziók kapcsolata

A 3. táblázat az áldozat-magatartásminta esetében elvégzett lineárisregresszió-elemzés eredményeit mutatja be. Az áldozat-magatartásminta a lányoknál a vizsgálatba bevont szülői nevelési hatások közül a konfliktusorientált családi légkörrel, a szabályorientált családi légkörrel és a manipulatív szülői nevelési attitűddel mutatott pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen az áldozattá válás varianciájának 16,7%-át magyarázták. Az áldozat-magatartásminta a fiúknál szintén a konfliktusorientált családi légkörrel, a szülői manipulatív nevelési attitűddel, az anyai túlvédéssel és a szabályorientált családi légkörrel mutatott pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen az áldozattá válás varianciájának 17,9%-át magyarázták.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy az iskolai erőszak során az áldozat-magatartásminta megjelenésére – nemi hovatartozástól függetlenül – elsősorban a konfliktusos családi klíma hajlamosít. Ezen belül különösen a konfliktusorientált családi légkör és a manipulatív szülői nevelési attitűd hatása erős. Nemi hovatartozástól függetlenül szintén áldozati magatartásminta megjelenésére hajlamosító tényezőként jelenik meg a szabályorien-

3. táblázat. A szülői nevelési hatások kapcsolata az áldozat-magatartásmintával

Prediktor	Béta	t	p
Lányok: $F_{\text{totál}} = 16,972$; $df = 3/301$; $p < 0,001$			
Konfliktusorientált családi légkör	0,234	3,933	0,001
Manipulatív szülői nevelési attitűd	0,211	3,159	0,001
Szabályorientált családi légkör	0,173	3,191	0,002
Fiúk: $F_{\text{totál}} = 21,438$; $df = 4/346$; $p < 0,001$			
Manipulatív szülői nevelési attitűd	0,265	4,124	0,001
Konfliktusorientált családi légkör	0,210	3,980	0,001
Anyai túlvédés	0,189	3,123	0,001
Szabályorientált családi légkör	0,165	2,987	0,003

4. táblázat. A szülői nevelői hatások kapcsolata a támadó-magatartásmintával

Prediktor	Béta	t	p
Lányok: $F_{\text{totál}} = 17,119$; $df = 3/301$; $p < 0,001$			
Anyai gondoskodás	-0,197	-3,364	0,001
Szabályorientált családi légkör	0,173	3,191	0,002
Anyai túlvédés	0,144	2,268	0,024
Fiúk: $F_{\text{totál}} = 19,510$; $df = 3/346$; $p < 0,001$			
Konfliktusorientált családi légkör	0,238	3,956	0,001
Anyai túlvédés	0,199	3,122	0,001
Apai gondoskodás	-0,175	-3,089	0,007

tált családi légkör is. Ezekon felül fiúk esetében áldozat-magatartásmintára hajlamosító tényezőként hat még az anyai túlvédés is.

A 4. táblázat a támadó-magatartásminta esetében elvégzett elemzés eredményeit mutatja be. A támadó-magatartásminta a lányoknál a vizsgálatba bevont szülői nevelői hatások közül az anyai gondoskodással mutatott negatív irányú, az anyai túlvédéssel és a szabályorientált családi légkörrel pedig pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a támadóvá válás varianciájának 12,4%-át magyarázták. A támadó-magatartásminta a fiúknál a vizsgálatba bevont szülői nevelői hatások közül a konfliktusorientált családi légkörrel és az anyai túlvédéssel mutatott pozitív irányú, az apai gondoskodással pedig negatív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a támadóvá válás varianciájának 18,7%-át magyarázták.

A fenti eredmények azt jelzik, hogy iskolai erőszak során – nemi hovatartozástól függetlenül – a támadó-magatartásminta megjelenésére hajlamosít az anyai túlvédő bánásmód. A további szülői nevelő hatások egyes mintái közötti kapcsolat eltérő a fiúk és a lányok között. A fiúk esetében a támadó-magatartásmintára leginkább a konfliktusos családi klíma prediszponálhat (ezen belül különösen a konfliktusorientált családi légkör és a hiányos apai gondoskodás hatása erős). A lányok esetében ezen a szülői nevelési mintán belül csak a szülői gondoskodás, ezen belül is az anyai gondoskodás hiánya volt kapcsolatban a támadó-magatartásmintával.

Az 5. táblázat a provokatíváldozat-magatartásminta esetében elvégzett elemzés eredményeit mutatja be, mely változó a lányoknál a vizsgálatba bevont szülői nevelői hatások közül az apai és anyai gondoskodással mutatott negatív irányú, az anyai túlvédéssel és a konfliktusorientált családi légkörrel pedig szoros irányú kapcsolatot, melyek együttesen a provokatív áldozattá válás varianciájának 22,7%-át magyarázták. A provokatíváldozat-magatartásminta a fiúknál a vizsgálatba bevont szülői nevelői hatások közül az apai és anyai túlvédéssel, a konfliktusorientált családi légkörrel

5. táblázat. A szülői nevelői hatások kapcsolata a provokatív áldozat-magatartásmintával

Prediktor	Béta	t	p
Lányok: $F_{\text{total}} = 28,156$; $df = 4/301$; $p < 0,001$			
Anyai gondoskodás	-0,221	-3,764	0,001
Apai gondoskodás	-0,205	-3,452	0,001
Konfliktusorientált családi légkör	0,185	3,025	0,001
Manipulatív szülői nevelői attitűd	0,177	2,987	0,003
Fiúk: $F_{\text{total}} = 17,654$; $df = 4/346$; $p < 0,001$			
Apai túlvédés	0,234	3,912	0,001
Anyai túlvédés	0,201	3,401	0,001
Apai gondoskodás	-0,189	-3,054	0,001
Konfliktusorientált családi légkör	0,162	2,548	0,008

mutatott pozitív irányú, az apai gondoskodással pedig negatív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a provokatív áldozattá válás varianciájának 26,7%-át magyarázták.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy iskolai erőszak során a provokatív áldozat-magatartásminta megjelenésére – nemi hovatartozástól függetlenül – elsősorban a túlvédő szülői bánásmód és a konfliktusos családi klíma hajlamosíthat. A konfliktusos családi klímában felnövő gyerekeknél elsősorban a szülői gondoskodás hiánya és a konfliktusorientált családi légkör predisponálhatja a gyermeket arra, hogy iskolai erőszak során provokatív áldozat legyen.

4. MEGVITATÁS

Feltáró jellegű vizsgálatunkban az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló egyes magatartásminták közül az áldozat-, támadó- és provokatív-áldozat-magatartásmintáknak az egyes szülői nevelési hatások mintázatával jellemezhető családtípusokkal való kapcsolatát vizsgáltuk. Mivel hazai viszonylatban ilyen jellegű kutatásokat még nem végeztek, ezért lényeges ezeknek az összefüggéseknek a feltérképezése, hogy ezekkel az iskolai erőszak prevenciójával és kezelésével foglalkozó szakemberek munkáját segítse, hatékonyabbá tegye.

A vizsgálatunkba bevont iskolai erőszak során előforduló magatartásminták nemi megoszlását vizsgálva azt találtuk, hogy míg a lányok kétszer nagyobb gyakorisággal válnak áldozatokká, addig a fiúk majdnem háromszoros gyakorisággal válnak támadókká iskolai erőszak során. A provo-

katív áldozatok között is több a fiú, azonban az előfordulási arányuk ennél a mintánál csak másfélszerese a lányokénak.

Az elemzések célja az volt, hogy feltárjuk azokat a családtípusokat, amelyek az iskolai erőszak során előforduló, általunk vizsgált magatartásformák hátterében állnak. A vizsgálatunkban szereplő szülői nevelői hatások négy alapvető mintába, „családtípusba” rendeződtek: a szabályorientált családi mintával jellemezhető családtípusba, a konfliktusos családi klímával rendelkező családtípusba, a túlvédő szülői bánásmóddal és a korlátozó szülői bánásmóddal jellemezhető családtípusokba.

Kutatási eredményeink azt mutatják, hogy az iskolai erőszak során előforduló magatartásmintákkal legszorosabb kapcsolatban a konfliktusos családi klímával jellemezhető családtípus állt. Az erre a családtípusra jellemző szülői nevelési hatások – nemi hovatartozástól függetlenül – mind az áldozat-, mind a provokatíváldozat-magatartásminta megjelenésére hajlamosító tényezőként hatnak. A fiúk esetében a támadó-magatartásminta hátterében is ki tudtuk mutatni ezt a családtípust. Szintén szoros kapcsolatot találtunk a túlvédő szülői bánásmóddal jellemezhető családtípus és az iskolai erőszak során fellépő magatartásminták között. Az ebben a családtípusban megfigyelhető szülői túlvédés – nemi hovatartozástól függetlenül – mind a támadó-, mind a provokatíváldozat- (fiúk esetében még az áldozat-) magatartásminta megjelenésére predisponálhatja az ilyen családtípusban felnövő gyermeket. Kevésbé szoros kapcsolatot tudtunk kimutatni a szabályorientált családtípus és az iskolai erőszak során fellépő magatartásminták között. Az erre a családtípusra jellemző nevelési hatások – nemi hovatartozástól függetlenül – provokatív áldozattá válásra, a fiúk esetében pedig áldozattá válásra hajlamosító tényezőként jelennek meg. A korlátozó szülői bánásmód és az iskolai erőszak során előforduló magatartásminták között csak egy területen tudtunk kapcsolatot kimutatni. Az ilyen családtípusban felnövő fiúk hajlamosak áldozattá válni iskolai erőszak során.

Dishion és munkatársai (1995), valamint Swearer és Doll (2001) szerint az iskolai erőszak és áldozattá válás társas, „ökológiai” irányból is meghatározható. Szerintük az iskolai erőszak inter- és intraperszonális tényezők bonyolult kölcsönhatásának eredményeként létrejövő jelenség. Az egyéni jellemzőket az ökológiai környezet változatossága együttesen befolyásolja. Ide tartoznak a kortársak, a család, az iskola és a közösségi tényezők. A kutatások egyértelműen dokumentálták, hogy a társak cselekedetei, a tanárok és más felnőttek az iskolában, az iskolai tér fizikai jellemzői, a családi tényezők, a kulturális jellemzők (úgy mint származás és nemzetiség) és még a közösségi tényezők is hozzájárulnak az iskolai erőszak kialakulásához és fenntartásához. A mi kutatási eredményeink is csak a fentiek

alapján értelmezhetőek, és további kutatásokat igényel az iskolai erőszak során fellépő áldozattá-, támadóvá- és provokatív áldozattá válás egyéb háttértényezőinek a feltárása.

Kutatásunk egy lehetséges korlátja, hogy nem a szülőket kérdeztük/ vizsgáltuk meg nevelési módszereikkel és szülői bánásmódjukkal kapcsolatban, hanem a vizsgálati személyekként szolgáló gyerekek percepcióján keresztül ragadtuk meg a családi szocializációs hatások jellemző formáit. Így a percepció emlékezeti, kognitív folyamatok hibái, érzelmi-motivációs, személyiségbeli torzító tényezők miatt kialakuló torzulásai befolyásolhatják a kapott eredmények hitelességét. Azonban több kutatás – többek között Buri (1991), valamint Sallay és Münnich (1999) – szerint az ilyen jellegű mérések sikeresen alkalmazhatóak a kutatások során, és megbízható következtetésekre alapot nyújtó adatokat szolgáltatnak.

IRODALOM

- Berdondini, L., Smith, P.K. (1996): Cohesion and power in the families of children involved in bully/victim problems at school: An Italian replication. *Journal of Family Therapy*, 18: 99–102.
- Bowers, K., Smith, P.K., Binney, V. (1994): Perceived family relationships of bullies, victims, and bully/victims in middle childhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11: 215–232.
- Buri, J.R. (1991): Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 57: 110–119.
- Crick, N.R. (1995): Relational aggression: The role of intent attributions, feelings of distress, and provocation type. *Development and Psychopathology*, 7: 313–322.
- Crick, N.R., Grotpeter, J.K. (1996): Children's treatment by peers: Victim of relational and overt aggression. *Development and Psychopathology*, 8: 367–380.
- Dishion, T.J., French, D.C., Patterson, G.R. (1995): The development and ecology of antisocial behavior. In: Cicchetti, D., Cohen, D.J. (Eds). *Developmental Psychopathology. Vol. 2: Risk, disorder and adaptation*. John Wiley & Sons, New York, 421–471.
- Dodge, K.A. (1991): The structure and function of reactive and protective aggression. In: Pepler, D.J., Rubin, K.H. (Eds). *The development and treatment of childhood aggression*. Erlbaum, Hillsdale, 201–216.
- Espelage, D.L., Swearer, S.M. (2003): Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32 (3): 365–383.
- Farrington, D.P. (1991): Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later-life outcomes. In: Pepler, D.J., Rubin, K.H. (Eds). *The development and treatment of childhood aggression*. Erlbaum, Hillsdale, 5–29.
- Figula E. (2004): *Iskolai zaklatás – iskolai erőszak pszichológusszemmel*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek 12. Nyíregyháza
- Goch, I. (1998): *Entwicklung der Ungewissheitstoleranz. Die Bedeutung der familialen Sozialisation*. Rodere, Regensburg

- Goldstein, A.P. (1994): *The ecology of aggression*. Plenum Press, New York
- Gorman-Smith, D., Tolan P.H., Zelli, A. Huessmann, L.R. (1996): The relation of family functioning to violence among inner-city minority youth. *Journal of Family Psychology*, 10: 115–129.
- Henggeler, S.W., Schoenwald, S.K, Bourdin, C.M., Rowland, M.D., Cunningham, P.B. (1998): *Multisystemic treatment of antisocial behavior in children and adolescents*. Guilford, New York
- Loeber, R., Dishion, T. (1983): Early predictors of male delinquency: A review. *Psychological Bulletin*, 94: 68–99.
- Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. (1998): Development of juvenile aggression and violence: Some common misconceptions and controversies. *American Psychologist*, 53: 242–259.
- Monks, C.P., Smith, P.K., Naylor, P., Barter, C., Ireland, J.R., Coyne, I. (2009): Bullying in different contexts: Commonalities, differences and the role of theory. *Aggression and Violent Behavior*, 14: 146–156.
- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B., Scheidt, P. (2001): Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285: 2094–2100.
- Olweus, D. (1980): Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. *Developmental Psychology*, 16: 644–660 .
- Olweus, D. (1993): Bully/victim problems among school children: Long-term consequences and an effective intervention program. In: Hodhings, S. (Ed.). *Mental disorder and crime*. Sage, Thousand Oaks, 317– 349.
- Olweus, D. (1994): Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective intervention program. In: Huessmann, L.R. (Ed.). *Aggressive Behavior: Current Perspectives*. Plenum, New York, 97–130.
- Parker, G. (1981): Parental representations of patients with anxiety neurosis. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 63 (1): 33–36.
- Parker, G., Tupling, H., Brown, L.B. (1979): Parental Bonding Instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52: 1–10.
- Pellegrini, A.D., Bartini, M. (2001): Dominance in early adolescent boys: Affiliative and aggressive dimension and possible functions. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47: 142–163.
- Péley B., Révész Gy. (szerk., 2007): *Autonómia és identitás. Tanulmányok Kézdi Balázs 70. születésnapjára*. Pannónia Könyvek, Pécs
- Révész Gy. (2007): Erőszak az iskolában. In: Péley B., Révész Gy. (szerk.). *Autonómia és identitás. Tanulmányok Kézdi Balázs 70. születésnapjára*. Pannónia Könyvek, Pécs, 162–179.
- Roland, E. (1989): A system oriented strategy against bullying. In: Roland, E., Munthe, E. (Eds). *Bullying: An international perspective*. David Fulton Publishers, London, 143–151.
- Sallay H., Dabert, C. (2002): Women’s perception of parenting: a German–Hungarian comparison. *Applied Psychology in Hungary*, 3–4: 55–56.
- Sallay H., Krotos H. (2004): Az igazságos világba vetett hit fejlődése: japán és magyar kulturközi összehasonlítás. *Pszichológia*, 24: 233–252.
- Sallay H., Münnich Á. (1999): Családi nevelési attitűdök percepciója és a self-fejlődéssel való összefüggései. *Magyar Pedagógia*, 99: 157–174.
- Smith, P.K., Madsen, K.C., Moody, K.C. (1999): What causes the age decline in reports of being bullied at school? Toward a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research*, 41: 267–285.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russel, S., Tippet, N. (2008): Cyberbully-

- ing: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 49: 376–385.
- Smith, P.K., Sharp, S. (1994): *School bullying: Insights and perspectives*. Routledge, London
- Swearer, S.M., Doll, B. (2001): Bullying in schools: An ecological framework. *Journal of Emotional Abuse*, 2: 7–23.
- Thornberry, T.P. (1994): *Violent families and youth violence*. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, Washington
- Tolan, P.H., Cromwell, R.E., Braswell, M. (1986): The application of family therapy to juvenile delinquency: A critical review of the literature. *Family Process*, 15: 619–649.
- Tóth I., Gervai J. (1999): Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI): a Parental Bonding Instrument magyar változata. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 54: 551–566.
- Vassné Figula E., Margitics F., Barcsa L.-né, Madácsi M., Pauwlik Zs., Rozgonyi T.-né (2009): *Az Iskolai Erőszak Kérdőív (felhasználói kézikönyv)*. Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., Karstadt, L. (2000): The association between direct and relational bullying and behavior problems among primary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41: 989–1002.

SCHOOL BULLYING: BACKGROUND FACTORS OF THE VICTIMS, BULLIES, BULLY/VICTIMS IN FAMILY SOCIALIZATION

FIGULA, ERIKA – MARGITICS, FERENC –
PAUWLIK, ZSUZSA – SZATMÁRI, ÁGNES

The purpose of this study is to examine victim, bully, bully/victim behavior in schools and the correlation with certain socialization factors in the family. We focused on the complexity of the socialization factors in the family with examining the relationship between victim, bully, and bully/victim behavior and family atmosphere, parental attitude, parenting style, goal of parenting practice and parental treatment.

Altogether 647 (301 female and 346 male) elementary and secondary school students participated in the survey. We used School Bullying Questionnaire to identify the behavior in the course of school bullying and Family Socialization Questionnaire and Parental Treatment Questionnaire in order to examine the social background factors.

Our results showed that the parental effects were settled into four basic patterns. These are: authoritarian-, conflict oriented-, overprotecting-, and restrictive family pattern. An authoritarian family is characterized by strongly authoritarian family atmosphere where the parents demand conformity from their children. This pattern is associated with the parents punishing parental style and consistent parental attitude. The conflict oriented family atmosphere indicate stressful family atmosphere which is characterized by the parents manipulative and inconsistent attitude and the lack of parental nurturing behavior and attachment. In a restrictive family the parents are too restrictive with their children and this behavior is accompanied with the lack of parental support and encouraging children's autonomy. In an overprotecting family both parents are overprotectors.

School bullying behavior is most strongly correlated with the conflict oriented family pattern. This parental style predisposes – regardless to gender – the appearance of the vic-

tim and the provocative victim behavior as well. For boys, this parental style was proved in the case of bully behavior. We found significant correlation between the overprotecting families and the school bullying behavior. The maternal and paternal overprotection – regardless to gender – can predispose the bully and victim behavior in children who rose in such families. Less strong correlation can be shown between the authoritarian family style and the school bullying behavior. The parental effects in these families – regardless to gender – predispose becoming a provocative victim and in case of boys becoming a victim as well. Between the restrictive parenting style and the school bullying behavior only one association was demonstrated. In a restrictive family, boys are more likely to become victims in school bullying.

Keywords: school bullying, victim, bully, bully/victim, family atmosphere, parental attitude, parenting style, goal of parenting practice, parental treatment